

Bioasekuracja jako metoda ograniczenia szerzenia się afrykańskiego pomoru świń

Daria Płókarz, Andrzej Rudy

z Zakładu Epizootiologii z Kliniką Ptaków i Zwierząt Egzotycznych Wydziału Medycyny Weterynaryjnej we Wrocławiu

W związku z rozprzestrzenieniem się wirusa afrykańskiego pomoru świń zaszła konieczność weryfikacji dotychczasowego podejścia do problemu zwalczania chorób zakaźnych w Polsce. Idąc za bardziej rozwiniętymi krajami Unii Europejskiej, zaczęto pracować nad możliwością wdrożenia działań podnoszących poziom bioasekuracji gospodarstw. Termin ten określany jako zespół działań mających na celu zminimalizowanie ryzyka wprowadzenia i szerzenia się czynników patogennych na fermie i poza nią jest ostatnio bardzo popularny w środowiskach związanych z hodowlą zwierząt i administracją weterynaryjną. Rodzi on wiele kontrowersji i dyskusji, ponieważ do tej pory stanowił niedoceniany element chowu świń. Sposoby zwalczania afrykańskiego pomoru świń, jak i innych zwierzęcych chorób zakaźnych zwalczanych z urzędu dotychczas koncentrowały się na likwidacji ognisk choroby, natomiast rola profilaktycznych działań była często pomijana. Specyfika afrykańskiego pomoru świń nie pozwoliła na zwalczenie choroby jedynie poprzez zabicie i utylizację chorych świń oraz zakażonych dzików. Dzik stanowi bowiem rezerwuuar zarazka w środowisku.

W przebiegu afrykańskiego pomoru świń można wyróżnić dwa cykle zakażeń: nowy i stary (1). W cyklu nowym choroba utrzymuje się i szerzy wyłącznie między świniami domowymi i jej zwalczenie może ograniczyć się tylko do likwidacji ognisk zachorowań. W cyklu starym, w którym wirus krąży między dzikami, a zachorowania świń domowych stanowią wynik przypadkowych zakażeń, niemożliwe jest opanowanie choroby tradycyjnymi sposobami. Zakażenia mają bowiem charakter bezobjawowy lub latentny. Wirus jest przyżyciowo praktycznie niewykrywalny, mimo że zwierzę jest nosicielem zarazka. W planach zwalczania nie można więc opracować testów przesiewowych pozwalających na eliminację nosicieli. Zakażenie latentne pod wpływem stresu może ulec uczynnieniu. W tym okresie dochodzi do bezobjawowego wydalania wirusa przez dziki. Jeśli w tym czasie świnię domową zetkną się z dzikami, dochodzi do wybuchu zarazy. Ten newralgiczny punkt

zestknięcia świni domowej, dzika i człowieka, który stał się powodem obecnej sytuacji epizootycznej najpierw na Litwie, w Estonii i na Łotwie, a potem w województwie podlaskim, można wyeliminować jedynie poprzez wdrożenie planu bioasekuracji, obejmującego możliwość wniknięcia wirusa do wszystkich gospodarstw, w których hodowane są świnię.

Obowiązujące akty prawne uwzględniały jako element łańcucha epizootycznego jedynie te gospodarstwa, które zajmują się wprowadzaniem na rynek mięsa wieprzowego, nie biorąc pod uwagę małych gospodarstw w okolicach lasów, w których utrzymywanych jest po kilka świń domowych na własny użytek, a to właśnie one były pierwszym ogniskiem afrykańskiego pomoru świń na terenie powiatu Sokółka i Białystok. Do końca kwietnia br. zarejestrowano 55 przypadków zakażeń afrykańskim pomorem świń. Pomiedzy pierwszym przypadkiem w lutym 2014 r. a ostatnim minął ponad rok. Rozprzestrzenianie wirusa nie jest szybkie, co potwierdza kluczową rolę cyklu starego w jego rozprzestrzenianiu się.

W związku z obecną sytuacją epizootyczną w zakresie afrykańskiego pomoru świń do ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt 20 lutego 2015 r. zostały wprowadzone zmiany, które weszły w życie 15 kwietnia 2015 r. Kluczowym ich punktem jest rozszerzenie zadań Inspekcji Weterynaryjnej. W art. 46 w ust. 3 po pkt 5 dodaje się pkt 5a, na mocy którego posiadacz zwierząt powinien zgłaszać powiatowemu lekarzowi weterynarii właściwemu dla swojego miejsca zamieszkania miejsce przebywania zwierząt gospodarskich. Najważniejsza zmiana dotyczy jednak dodanych artykułów 57e-57h. Zawierają one obszernie wytyczne dotyczące opracowania przez głównego lekarza weterynarii programów bioasekuracji chorób zakaźnych podlegających obowiązkowi zwalczania z uwzględnieniem sytuacji epizootycznej. Muszą one zawierać podstawowe informacje, takie jak: nazwę jednostki chorobowej, gatunki zwierząt objęte programem, obszar, na którym będzie obowiązywał dany program, a także wykaz

Biosecurity as a method for limiting the African swine fever spreading

Płókarz D., Rudy A., Department of Epizootiology and Clinic of Bard and Exotic Animals, Faculty of Veterinary Medicine, Wrocław University of Environmental and Life Sciences

The purpose of this article was to discuss the major changes in the amendment to the law on the protection of animals and control of infectious animal diseases, from the 11th March 2004, and their consequences for farmers and state budget. The role of biosecurity and economic calculation of the costs of adaptation, that refers to the spread of African swine fever in Poland, are presented. However, the new perspective to create programs controlling infectious animal diseases seems to be very expensive and restrictive. We also present the minimum requirements necessary to ensure biosecurity in Poland.

Keywords: African swine fever, biosecurity, changes in law, supervised activities.

nakazów i zakazów, jakie mogą zostać wydane przez powiatowego lekarza weterynarii w celu realizacji tego programu, poziomu bioasekuracji wyznaczonego obszaru, prawdopodobny czas trwania oraz cel tego programu.

Jako pierwszy zrealizowany będzie program bioasekuracji, którego celem jest zwalczenie wirusa afrykańskiego pomoru świń w Polsce, a przewidywany termin realizacji tego programu ma wynieść 4 lata. Ponadto konieczne jest szczegółowe określenie wymagań bioasekuracji, jakie mają spełnić gospodarstwa, określenie kwoty, jaką przeznaczy się na wypłatę odszkodowań, sposobu i trybu realizacji programu, a także wiążących się z nim czynności urzędowo-administracyjnych, określenie terminu spełnienia wymogów, dostarczenia oświadczeń i wniosków.

Bardzo ważną informacją, która staje się punktem newralgicznym wcielenia ustawy w życie, jest fakt, że realizacja programu poza kosztami nadzoru realizowanymi przez organy Inspekcji Weterynaryjnej jest finansowana przez posiadaczy zwierząt.

W myśl znowelizowanej ustawy bezpośredni nadzór nad gospodarstwem leży w kompetencji powiatowego lekarza weterynarii, który po przeprowadzeniu kontroli będzie miał prawo do wydania decyzji administracyjnej nakazującej zabicie utrzymywanych w gospodarstwie zwierząt z gatunków wrażliwych na zakażenie lub poddanie tych zwierząt ubojowi bądź zakazującej wprowadzanie do gospodarstw i utrzymywanie w nim zwierząt przez okres wskazany w programie. Decyzje te mogą być wydane w przypadku, gdy posiadacz zwierzęcia złożył w terminie określonym

w programie bioasekuracji oświadczenie, że gospodarstwo, w którym przebywają te zwierzęta, nie spełni wymagań określonych w tym programie, albo nie złożył w terminie określonym w programie bioasekuracji oświadczenia, a gospodarstwo, w którym przebywają zwierzęta, nie spełni wymagań określonych w tym programie po upływie terminu jego realizacji. Posiadaczowi zwierząt, który wykonał wymienioną decyzję, będzie przysługiwać ze środków budżetu państwa:

- 1) odszkodowanie za zwierzęta zabite lub poddane ubojowi z nakazu organów Inspekcji Weterynaryjnej na zasadach określonych w art. 49 ustawy z 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt,
- 2) rekompensata za nieutrzymywanie w gospodarstwie zwierząt, których dotyczył zakaz.

Rekompensata będzie przyznawana na wniosek posiadacza zwierząt. Wysokość rekompensaty będzie stanowić iloczyn średniej rocznej liczby zwierząt z gatunków wrażliwych utrzymywanych w gospodarstwie w roku kalendarzowym poprzedzającym rok wejścia w życie programu bioasekuracji i stawki za zwierzę określonej dla danego gatunku. Przyznawanie i wypłacanie rekompensat będzie należeć do zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa właściwej ze względu na miejsce położenia gospodarstwa, w którym są utrzymywane zwierzęta objęte zakazami. Powzięte przez powiatowego lekarza weterynarii decyzje ujęte we wcześniejszej części artykułu mogą zostać wydane, jeśli nie spowodują przekroczenia kwoty przeznaczonej na wypłatę odszkodowań w danym roku. W celu monitorowania wydatków z budżetu państwa wprowadzono mechanizm korygujący, zgodnie z którym minister właściwy do spraw rolnictwa monitoruje przekroczenie limitu wydatków, o których mowa w art. 2 ust. 2 znowelizowanej ustawy, oraz, w razie potrzeby, wdraża mechanizm korygujący, który w odniesieniu do rekompensat polega na proporcjonalnym, w zależności od liczby zwierząt z gatunków wrażliwych, za które będą przyznane rekompensaty, zmniejszeniu stawki za zwierzę, określonej w przepisach wydanych na podstawie art. 57g ust. 11. Zgodnie z art. 57e ust. 9 nowej ustawy wojewódzki lekarz weterynarii będzie zbierał i analizował dane dotyczące wydawanych decyzji, o których mowa w ust. 4, i decyzji w sprawie odszkodowań oraz przekazywał właściwemu miejscowo wojewodzie informacje w tym zakresie. Nadzernym celem kontroli jest stwierdzenie: niespełniania przez gospodarstwo wymagań określonych w programie bioasekuracji oraz liczby zwierząt z gatunków wrażliwych z podziałem na gatunki.

Sama idea wprowadzenia instytucji programów bioasekuracji jest właściwa, problem pojawia się jednak w błędnych założeniach jej realizacji i spodziewanych efektach. Zakłada się, że posiadacze większości największych gospodarstw, w których utrzymuje się powyżej 500 sztuk trzody chlewnej, już teraz spełniają wymagania bioasekuracji, które zostaną wprowadzone na mocy nowych przepisów. W związku z czym tylko niewielka część poniesie koszty dostosowania.

Tymczasem na wniosek Naczelnej Izby Kontroli główny lekarz weterynarii wydał instrukcję nakazującą kontrolę gospodarstw w latach 2011–2013. W kontrolowanych przez powiatowe inspektoraty weterynarii wielkoprzemysłowych fermach trzody chlewnej stwierdzono m.in. brak miejsc do składowania środków dezynfekcyjnych, brak miejsca zapewniającego właściwe warunki do przetrzymywania produktów leczniczych weterynaryjnych, małą ilość środków dezynfekcyjnych, brak zabezpieczenia przed dostępem zwierząt innych niż utrzymywane w gospodarstwie, a także braki w dokumentacji leczenia zwierząt. Kontrole sprawowane były przez powiatowych lekarzy weterynarii i obejmowały wielkoprzemysłowe fermy świń, drobiu i zwierząt futerkowych. Obiekty sprawdzane były w zakresie dobrostanu i elementów zwalczania chorób zakaźnych.

W odczuciu społecznym Inspekcja Weterynaryjna eliminuje gospodarstwa, w których jest utrzymywana trzoda chlewna w liczbie do 50 sztuk, wiedząc, że nie dostosują się one do wymagań bioasekuracji z uwagi na nieopłacalność ekonomiczną związaną z dużymi kosztami dostosowania w stosunku do dochodowości gospodarstw. W związku z dużą restrykcyjnością przepisów, a także ich bezwzględnością na pewno wystąpią protesty i niezadowolenie wynikające z tego, że małe gospodarstwa hodujące świny często stanowią jedyne źródło dochodu ich właścicieli. Już teraz połowa powiatowych lekarzy weterynarii deklaruje, że ma problemy w egzekwowaniu prawa w zakresie nadzoru nad podmiotami gospodarczymi, organy Inspekcji Weterynaryjnej napotykają problemy w egzekwowaniu wymogów weterynaryjnych na wszystkich etapach prowadzonego nadzoru (2). Wytyczne nadrzędnych organów często są sprzeczne i zmienne, co rodzi różną interpretację obowiązujących przepisów w zakresie wymogów weterynaryjnych. Do tego dochodzi jeszcze aspekt zmiany mentalności przeciętnego właściciela gospodarstwa, jaka musiałaby zajść, aby prawidłowo przestrzegać wymogów. Mamy tutaj bowiem do czynienia z wielopokoleniowymi tradycjami hodowli zwierząt w gospodarstwach.

Transmisja patogenu do stada odbywa się najczęściej przez: wprowadzanie nowo zakupionych zwierząt, w tym z niewiadomego źródła, które mogą być w okresie inkubacji choroby, chore lub są ozdrowieńcami; nieodpowiednio zagospodarowane zwłoki zwierząt; środki transportu, sprzęt, ubrania, obuwie osób wizytujących stado; kontakt z zakażonymi obiektami, zakażoną paszą lub wodą, odchody; inne gatunki zwierząt.

Mając na uwadze, że nie wszystkie zagrożenia można wyeliminować, w każdym gospodarstwie należy przeprowadzić analizę zagrożeń i krytycznych punktów kontroli, określając kluczowe elementy i środki nadzoru w taki sposób, aby ryzyko zakażenia pozostawało na akceptowalnym, możliwie jak najniższym poziomie.

Państwowy Instytut Weterynaryjny w Puławach wraz z organami Inspekcji Weterynaryjnej opracował uniwersalne zalecenia, na których powinny opierać się wszystkie programy bioasekuracji. Należy pamiętać o kilku kluczowych ich aspektach:

- 1) odległość od innych ferm powinna wynosić powyżej 3 km, co stwarza małe ryzyko przeniesienia czynników zakaźnych przenoszonych przez powietrze; zagęszczenie zwierząt w okolicy powinno wynosić do 100 świń km², typy ferm w okolicy, rzeźnie, grzebowiska, w tym stare składy odpadów, oczyszczalnie ścieków – duże ryzyko przy odległości poniżej 1 km, drogi powinny być minimum 50 m, obecność dzikich zwierząt powyżej 100 m;
- 2) podział ferm na strefy: dla transportu zwierząt zewnętrznego i wewnętrznego; dla transportu pasz; dla transportu zwierząt padłych – zakaz wjazdu na teren fermy;
- 3) przemieszczanie ludzi – sektory: tablice informacyjne na ogrodzeniu, kluczowe do porodówek, odchowni magazynów pasz oraz ich oznaczanie, np. przez kolor kaloszy; ustalenie, gdzie pracownicy mogą się przemieszczać, unikanie kontaktu różnych sektorów, zakaz utrzymywania tych samych gatunków, np. we własnym gospodarstwie, ustalenie ścisłych reguł dla osób z zewnątrz, np. 24 h karencji dla osoby, która była na innej fermie, 72 h dla myśliwego lub pracownika leśnego po pracy;
- 4) higiena odzieży i obuwia osób pracujących na fermie zgodnie z pisemnymi procedurami, używanie oddzielnego sprzętu dla każdej kategorii produkcyjnej zwierząt (strefy), jego mycie i dezynfekcja według procedur, przeznaczenie osobnych narzędzi, np. do prac brudnych – odchody, martwe zwierzęta – i czystych: słoma, siano;
- 5) zabezpieczenie przed ptactwem: uszczelnienie wszelkich otworów,

zakładanie siatek ochronnych – okna, wentylatory, zabezpieczanie paszy i ziarna, zakładanie ochron w miejscach, gdzie mogą siadać ptaki;

- 6) przemieszczanie i opieka nad zwierzętami: zakup zwierząt tylko ze znanego źródła lub uzupełnienie stad z własnych zasobów, poddawanie kwarantannie nowo przybyłych zwierząt: 7–21–30 dni lub zasada all in-all out, ogrodzenie i segregacja zwierząt – grupy wiekowe, produkcyjne, oddzielenie miejsca karmienia od miejsca przebywania, porodówki, sztuczna inseminacja, nieuczestniczenie w pokazach i targach.

Bardzo ważna jest również profesjonalna opieka weterynaryjna, która powinna przekładać się na: używanie materiałów jednorazowego użytku, angażowanie przygotowanych pomocników, higienę rąk, obuwia i odzieży, podawanie roztworów leków z opakowań jednorazowego użytku.

W odniesieniu do wymagań bioasekuracji dla gospodarstw na stronie Państwowego Instytutu Weterynaryjnego w Puławach opublikowane zostały tzw. wymagania minimalne. Ich rodzaj oraz czas realizacji ich programu zależy od ustaleń głównego lekarza weterynarii oraz ministra rolnictwa i rozwoju wsi, który wprowadza je właściwym rozporządzeniem. Zakładają one: posiadanie środków dezynfekcyjnych i wydzielone miejsce do ich przechowywania, wydzielone miejsce do składowania obornika, odzież i obuwie przeznaczone tylko do obowiązkowego użycia w gospodarstwie, stałe utrzymanie mat dezynfekcyjnych przed wejściami do budynków, budynki, w których utrzymywane są zwierzęta, powinny być: zabezpieczone przed dostępem zwierząt innych niż utrzymywane w gospodarstwie, utrzymywanie w czystości, przed wejściem do budynków, w których utrzymywane są świnie, powinny znajdować się tablice z napisem „Nieupoważnionym wstęp wzbroniony”, świnie powinny być utrzymywane w zamkniętych pomieszczeniach i niewypuszczane na wybiegi, chyba że zapewni się fizyczne oddzielenie wybiegów od dzikich zwierząt lądowych, np. poprzez podwójne ogrodzenie, wprowadzone do gospodarstwa mogą być tylko świnie oznakowane, pochodzące wyłącznie ze znanych źródeł zaopatrzone w wymaganą przepisami prawa dokumentację, oddzielenie świní zdrowych od chorych, wykorzystanie sprzętu do obsługi świní, w tym do ich poskramiania, wyłącznie w tym gospodarstwie, przestrzeganie zakazu skarmiania świní odpadami gastronomicznymi, w tym również odpadami żywnościowymi pochodzącymi z kuchni domowych, karmienie świní paszą zabezpieczoną przed dostępem zwierząt wolno żyjących, przestrzeganie zasad dotyczących zagospodarowania padłych zwierząt oraz odpadów

pubojowych w przypadku uboju zwierząt w gospodarstwie.

Biorąc pod uwagę jedynie podstawowe wymogi minimalne, kalkulacja kosztów zaczerpnięta z wdrożenia bioasekuracji, jaką ponosi właściciel, jest nieadekwatna do przychodów związanych z działalnością hodowlaną. Zgodnie z cenami zawartymi w ocenie skutków regulacji, przyjmując jako koszty dostosowania do projektowanej regulacji jedynie: wykonanie ogrodzenia gospodarstwa (ok. 120 zł netto za metr bieżący, potrzebne ok. 200 m), wyposażenie ogrodzenia w bramę i furtkę (odpowiednio ok. 2987 i 890 zł netto), wyposażenie gospodarstwa w matę do dezynfekcji (ok. 1500 zł netto), otrzymujemy w sumie ok. 29 377 zł (3). Na uwagę zasługuje fakt, że wymienione koszty musi ponieść zarówno gospodarstwo utrzymujące do 50 sztuk świní, jak i większe.

Zakłada się, że orientacyjna kwota odszkodowań w pierwszym roku realizacji programu wyniesie 11 030 614 zł (3). Szacuje się, że odszkodowanie należne za ubój lub zabicie jednej świni wyniesie średnio 538 zł (średnia cena skupu notowana przez Główny Urząd Statystyczny w 2013 r. wynosiła 5,38 zł/kg). Z kalkulacji wynika, że odszkodowań w pełnym zakresie kwoty wystarczy jedynie za ubój lub zabicie 20 503 świni. Jeśli chodzi natomiast o rekompensaty wynikające z wyłączenia trzody chlewnej z cyklu produkcyjnego, to zakłada się, że cykl prowadzenia hodowli jest półroczny, a rekompensata za świnię będzie wynosiła 50 zł (obliczono zgodnie ze średnią ceną skupu świni notowaną przez Główny Urząd Statystyczny w 2013 r.). Budżet państwa przeznaczył na rekompensaty w pierwszym roku 2 050 300 zł, co daje możliwość przyznania ich w pełnej kwocie zaledwie za 41 006 świni. Z bardzo dużym prawdopodobieństwem można się więc spodziewać wdrożenia przedstawionego poprzednio mechanizmu korygującego. Prawie pewne jest zatem, że kwota odszkodowania za świnię będzie wypłacana poniżej jej rzeczywistej wartości rynkowej. Właściciele gospodarstw, którzy nie dostosują się do nowych zaleceń, poniosą zatem duże straty, które paradoksalnie i tak będą mniejsze niż koszty dostosowania do zmian zawartych w ustawie z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt.

Wdrożenie zasad bioasekuracji jest niewątpliwie niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania Inspekcji Weterynaryjnej w kwestii chorób zakaźnych. Jednak zmiany w ustawie z 11 marca 2004 r., a w szczególności związane z nimi koszty ponoszone przez właścicieli małych gospodarstw, będą zaporowe dla realizacji jej założeń w gospodarstwach. Nie ulega wątpliwości,

że afrykański pomór świni warunkuje duże straty i lepsze z punktu widzenia ekonomicznego jest wprowadzenie zmian zawartych w ustawie. Jednak każdy akt prawny niezajdujący zastosowania w praktyce skłania do nadużyć i paradoksalnie pogarsza sytuację, którą miał polepszyć.

14 kwietnia 2015 r. zostało ogłoszone rozporządzenie ministra rolnictwa i rozwoju wsi z 3 kwietnia 2015 r. w sprawie wprowadzenia „Programu bioasekuracji mającego na celu zapobieganie szerzeniu się afrykańskiego pomoru świni na lata 2015–2018”. Wprowadza ono program w czterech powiatach województwa podlaskiego i przeznaczają na ten cel całą pulę środków pieniężnych przewidzianą w nowelizacji ustawy. Na podstawie przeprowadzonej na terenie tego województwa od czerwca do sierpnia 2014 r. kontroli Inspekcja Weterynaryjna wykazała, że około 91% gospodarstw nie spełnia wszystkich wymagań dotyczących bioasekuracji. W tym okresie skontrolowano 527 spośród 2130 gospodarstw, w których utrzymywane są świnie.

Zapewne będziemy uczyć się na błędach i powielać innowacyjne rozwiązania wdrażania programów bioasekuracji Inspekcji Weterynaryjnej działającej na terenie województwa podlaskiego. Dopiero pierwsze praktyczne odzwierciedlenie prawa ujawni jego prawdziwe wady i zalety.

Piśmiennictwo

1. Markowska-Daniel I.: Afrykański pomór świni. W: *Materiały dydaktyczne z zakresu chorób trzody chlewnej dla słuchaczy Studium Specjalizacyjnego Epizootologia i Administracja Weterynaryjna*. Wrocław, 2005, 10–21
2. Giedroń-Brzana U.: *Problemy w egzekwowaniu prawa weterynaryjnego przez Inspekcję Weterynaryjną w gospodarstwach rolnych*. Rozprawa doktorska, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, 2015.
3. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy: *Orientacyjna analiza ekonomiczna skutków dostosowania gospodarstw prowadzących produkcję trzody chlewnej dotyczących bioasekuracji w strefie buforowej w związku ze zwalczaniem afrykańskiego pomoru świni według zaleceń przygotowanych przez Państwowy Instytut Weterynaryjny – PIB*, Warszawa, 2014.